

BIBLIOTEKET ØSTFOLD

NYE VEIER FOR SAMARBEID

ABM-UTVIKLING
POSTBOKS 8145 DEP
N-0033 OSLO

TELEFON: 23 11 75 00
TELEFAKS: 23 11 75 01

POST@ABM-UTVIKLING.NO
WWW.ABM-UTVIKLING.NO

TRYKK: PDC TANGEN AS
OPPLAG: 1500

FORSIDE: ISTOCKPHOTO.COM

ISSN 1503-5972
ISBN 82-8105-041-1

ABM-UTVIKLING 2006

241 379
Trykksak

INNHOOLD

Forord	4
1. Biblioteket Østfold – noen betraktninger fra prosjektleder	6
FRA VISJON TIL HANDLING	6
BIBLIOTEKET – EN SØMLØS TJENESTE (BEST)	6
IKT	8
UTADRETTET VIRKSOMHET	9
HELHETSTENKNING/SAMLINGSUTVIKLING	10
HVA HAR DET KOSTET?	11
VEIEN VIDERE	12
TILTAK SOM FORTSATT ER ULØST ELLER STÅR I STAMPE.....	12
2. -Vi kan ikke vente på Staten!	14
BIBLIOTEKET ØSTFOLD – LANGT FRA NOEN LUKSUS.....	14
HVORDAN KOMPENSERE FOR LITENHET?.....	16
BØKER I BEVEGELSE	17
MANGEDOBLING AV TILBUDET.....	19
DET NEST BESTE BLIR BEDRE	21
FLYTENDE BOKSTAMME	22
BETYDNINGA AV BØKER.....	24
BIBLIOTEK FOR BRUKERNE	27
DET SØMLØSE BIBLIOTEKET	28
-VI HAR FÅTT KOLLEGER!.....	29
ET PAR EKSEMPLER SOM VISER BEHOVET	29
LOKALT, REGIONALT ELLER NASJONALT?	30
USIKKERHETSMOMENTENE ER FLERE.....	30
ET TIDSSIKFTE – TIL HVA?	31
BARE BEGYNNELSEN	33

FORORD

ABM-skriftet «Biblioteket Østfold – nye veier for samarbeid» inneholder prosjektrapport og betraktning om et av de mest interessante norske folkebibliotekprosjekt de seinere årene. Forslaget om Biblioteket Østfold ble lansert i 2000. Dette prosjektet har vært et pilotprosjekt for utprøving av nettverksbygging og sømløse bibliotek i praksis.

Biblioteket Østfold har sett bibliotekenes ressurser i sammenheng, både når det gjelder medieressurser og kompetanse, og har utviklet verktøy for å gjøre en felles satsing mulig. Gjennom etableringen av en felles transportordning har de tradisjonelle medieressursene blir utnyttet på en bedre og mer bevisst måte, slik at bibliotek-

brukerne har fått et bedre bibliotektilbud på tvers av kommuner og forvaltningsnivåer. Biblioteket ved Høgskolen i Østfold har sett muligheten både til å gi sine studenter et desentralisert bibliotektilbud gjennom folkebibliotekene, men også en anledning til fremstå som et spesialbibliotek for alle østfoldinger innenfor sine fagfelt.

Biblioteket Østfold har realisert biblioteknettverkets muligheter ved å ta i bruk digitale verktøy og utnyttet de muligheter som har vært til disposisjon. Felles søk har vært mulig siden begynnelsen av 2004. Det har vært utarbeidet felles serviceerklæring, felles lånekort ble prøvd ut i prosjektet og bibliotekene har vært delaktige i en prosess underveis der begren-

ningene i hva som har vært stilt til disposisjon av ulike medietyper etter hvert har forsvunnet helt når det gjelder tradisjonelle medier. Når det gjelder digitale medier er det andre begrensninger som settes av leverandører og opprettshavere.

Biblioteket Østfold har også koordinert og prøvd ut nye formidlingsformer for litteratur – i og utenfor biblioteket. Slik sett har det bidratt til et mer synlig bibliotek for østfoldinger med bl.a. kampanjeuker for litteraturformidling og et tiltak som månedenes østfoldforfatter.

Kompetansebygging har vært et annet satsingsområde i prosjektet. Dette har knyttet bibliotekansatte sammen om faglige utviklingsoppgaver, gitt ny kompetanse og vært viktig

for erfaringsutveksling. Dette har også gitt ansatte ved de små bibliotekene mulighet til deltagelse i kollegiale nettverk, og gitt dem kolleger.

Biblioteket Østfold har blitt mulig ved fylkesbibliotekets pådriver- og prosjektlederrolle, bibliotekenes og eiernes vilje til å se ressursene på tvers, og til å utnytte de ressursene som finnes. Ressursene er utnyttet best mulig innenfor de rammene en har hatt disponibelt. Her har bibliotekerne vist vidsyn ved å gå inn i et nybrottsamarbeid uten å kjenne konsekvensene for egne bibliotek.

Eksterne prosjektmidler har vært nødvendig for å realisere prosjektet, men motivasjon, entusiasme og kreativitet har brakt resultatene. Det er derfor

gledelig å se at prosjektet gir varige virkninger. Konkret gjelder dette transportordning – her er det utvidet til Oslofjordområdet og med Strömstad som svensk knutepunkt. Biblioteket Østfold har satt bibliotekbrukerne i sentrum og har utfordret bibliotekene til å tenke nytt.

Flere viktige utviklingsprosjekt i biblioteksektoren har blitt etablert i nær dialog mellom forvaltningsnivåene. For ABM-utvikling har også prosjektet Biblioteket Østfold vært til inspirasjon i arbeidet med bibliotekutredningen Bibliotekreform 2014, og rapporten peker på en del sentrale utviklingstiltak som sammenfaller med forslag og strategier i Bibliotekreform 2014.

ABM-utvikling ønsker at vår

skriftserie ABM-skrift skal bli en sentral bidragsyter av informasjon og debatt for abm-sektoren. Vi håper med utgivelsen av «Biblioteket Østfold – nye veier for samarbeid» å bidra til økt fokus på Bibliotekreform 2014 og Norgesbiblioteket. Utvikling av samarbeidsformer mellom bibliotekene blir et av de viktigste områdene å arbeide med de nærmeste årene. Her gir Biblioteket Østfold noen verdifulle eksempler.

ABM-utvikling takker Anne Berit Brandvold og Anders Ericsson for deres arbeid med ABM-skriftet «Biblioteket Østfold – nye veier for samarbeid».

JON BIRGER ØSTBY, *direktør*
LEIKNY HAGA INDERGAARD,
avdelingsdirektør

BIBLIOTEKET ØSTFOLD

NOEN BETRAKTNINGER FRA PROSJEKTLEDER

Fra visjon til handling

Styrking – synliggjøring – samhandling var stikkord i visjonen for Biblioteket Østfold.

Vi ønsket å utvikle et mest mulig enhetlig biblioteknettverk med felles verdier, holdninger og retningslinjer, høyest mulig kompetanse og samordning av ressursene – alt til beste for de som bruker biblioteket.

Vi ville at de som bruker bibliotekene i Østfold skulle bli møtt med et høyt servicenivå, og at Østfolds samlede bibliotekressurser skulle stå til disposisjon for alle. Da vi startet planarbeidet i 1999, snakket vi om at forvaltningsmessige barrierer skulle bygges ned. Innen vi var kommet i gang, hadde begrepet «sømløse bibliotek tjenester» blitt introdusert – og hva var

mer naturlig enn at vi adopterte det begrepet på vårt samarbeid?

Biblioteket Østfold skulle framstå som en virtuell og samhandlende organisasjon på tvers av forvaltningsgrenser og eiere. Vi ville utnytte medieressursene på en bedre og mer bevisst måte. Dette krevde formaliserte samarbeidsformer, avtaler og kommunikasjonsløsninger både på det tekniske og innholdsmessige området.

Det startet med at vi laget strategidokumentet *Biblioteket – En Sømløs Tjeneste (BEST)*, som dannet grunnlaget for det lånesamarbeidet som har vært varemerket til Biblioteket Østfold gjennom hele prosjektperioden. Det viste seg å bli en suksess, og selve limet i samarbeidet.

I tillegg var vi svært bevisste på at vi ville koordinere og prøve ut nye formidlingsformer på kultur- og litteraturområdet. Hensikten var å skape et mer synlig bibliotek for folk flest og for politikere og beslutningstakere.

Dessuten var vi klar over behovet for kompetanseheving. Uten et kompetent personale blir det ingen utvikling. Vi valgte å konsentrere innsatsen rundt IKT, utadrettet virksomhet og helhetstenkning/samlingsutvikling.

Biblioteket – En Sømløs Tjeneste (BEST)

Prosjektleder ble ansatt 1. juli 2002, prosjektplanen ble vedtatt i september samme år. Fire ulike prosjektgrupper begynte

arbeidet sitt samme måned, og allerede i februar 2003 var de sømløse tjenestene på hjul. Vi hadde ansatt sjåfør, leaset bil, kjøpt inn bokkasser, etablert kjørerute. Hvert bibliotek fikk besøk to ganger i uka og en avtale om lånesamarbeid var på plass. Så å si alle bibliotek hadde katalogene på nett og var villige til å bidra.

Lånerne kunne levere bøkene hvor de ville – bilen kom og transporterte bøkene tilbake til eierbiblioteket i løpet av 2-3 dager. Særlig høgskolestudentene var fornøyde over å kunne få bøker fra høgskolebiblioteket sendt til sitt hjemlige folkebibliotek – og over å kunne levere tilbake samme sted.

Bibliotek som ventet besøk av bilen på ettermiddagen kunne

ringe inn hastebestillinger til bibliotek med stopp på formiddagen og få boka tilsendt samme dag.

For denne tjenesten betalte bibliotekene en fast sum i året. Uansett hvor mange titler de lånte inn og ut – prisen var den samme. Og ikke nok med det: innlån fra bibliotek utenfor Østfold ble omfattet av samme prisavtale – enten returen skjedde til Oslo eller Tromsø. Selv retur til utlandet var inkludert i prisen.

Prisen ble fastsatt i forhold til kommunenes størrelse og tidligere portoutgifter. Ingen bibliotek fikk høyere transportutgifter enn de hadde da de brukte Posten, og prisene stod fast i hele prosjektperioden. De bibliotekansatte slapp å pakke og skrive adresselapp, noe som ble

satt stor pris på. Dermed ble de frigjort tid til å yte en bedre service til bibliotekbrukerne.

Siden Østfold fylkesbibliotek også har prosjektsamarbeid innen Interreg med Sverige og Regionbibliotek Västra Götaland, ønsket vi å få til en grenseoverskridende medietransport. I første omgang ble det gjort avtale med Strömstads stadsbibliotek om et stopp pr uke. Bibliotek i Østfold fikk mulighet til å bestille og reservere direkte i felleskatalogen til Strömstad, Munkedal, Tanum og Sotenäs.

Høgskolen i Østfold har flere svenske fjernstudenter. Ved å gi dem et tilbud via Strömstad kunne høgskolen yte en betraktelig bedre service også til disse studentene.

Etter hvert har denne ord-

ningen resulterte i et eget samarbeidsprosjekt – «Gränslöst mediaflöde». Evaluering skjer i løpet av høsten 2006.

Det første året ble fordelingen av trykket i lånesamarbeidet noe skjævt. Grunnen til det var at vi ikke hadde noe fellessøk. Dermed ble de bibliotekene hvor man erfaringsmessig fikk best treff brukt mest. Det var uheldig. En samsøkfunksjon med Z39.50-protokoll for alle bibliotek ble for dyr løsning. I stedet fikk vi på plass et fellessøk etter «google»-prinsippet. Det bestod av en søkemotor som gjennom-søkte alle bibliotekatalogene i de samarbeidende østfoldbibliotekene og kom opp med en treffliste. Deretter bestilte man fra det biblioteket der tittelen var inne. Fellessøket kom på plass i februar 2004, og gradvis fordelte trykket seg mer jevnt. Flere av de mindre bibliotekene var stolte over å kunne bidra til fellesskapet – de var jo vanligvis vant til å måtte be om å få.

I begynnelsen av lånesamarbeidet mente vi at vi behøvde felles låneregler. Det viste seg å være vanskelig å få til. Derimot var alle positive til at vi skulle få utarbeidet en felles serviceerklæring, som alle bibliotek tok i

bruk. Serviceerklæringen ble en bevisstgjøring på det som var prosjektets visjon: et virtuelt og samhandlende nettverk som utnytter felles ressurser.

Det møtte motbør hos noen at alle typer materiale skulle være til utlån for folk som ikke selv møtte opp på biblioteket. Flere bibliotek holdt unna video, dvd, lydbøker, cd-rom og språkkurs. I begynnelsen ble det mye frustrasjon over dette, men ved å informere om lånerestriksjonene, gikk det seg til. Etter hvert ble det lempet på lånerestriksjonene, og ved prosjektets slutt er det ingen igjen. Eneste unntak er Høgskolens bibliotek som skjerner pensumsamlinger og delsamlinger som i perioder blir brukt til prosjektarbeid.

IKT

Kompetanseheving innen IKT var et av satsingsområdene i prosjektet. Gjennom hele perioden har det vært arrangert internettverksted der referansetjeneste på nett, vurdering av nettressurser, blogging, wikier og RSS har vært tema. I starten av prosjektperioden var det flere grunnkurs i informasjonssøking på Internett.

Webpublisering og webdesign

har også vært tema for kurs og opplæring, men der har oppslutningen vært lavere. En felles bibliotekportal for Biblioteket Østfold ble ingen suksess. Nettstedene til de enkelte bibliotek var ikke så gode som de burde være. I det fortsatte samarbeidet blir det satset videre på at bibliotekene skal profilere seg på nettet – både med gode selvbetjeningsfunksjoner og med informative nyhetssider.

Som nevnt under BEST, ble det utviklet et enkelt fellessøk for lånesamarbeidet. Det er ikke et optimalt søkesystem, og må betraktes som en midlertidig ordning. Men som hjelpemiddel for å gjøre lånesamarbeidet lettere, har det vært til stor nytte.

Arbeidet med lånesamarbeid og fellessøk gjorde at IKT-gruppa fikk god innsikt i hvordan de ulike biblioteksystemene fungerer. Det resulterte i at prosjektet sendte en henvendelse til systemleverandørene og Nasjonalbiblioteket med krav om at alle biblioteksystemene må støtte NILL-protokollen fullt ut, og har kommet med kravspesifikasjoner i den forbindelse.

Østfold var sammen med Oppland testfylke i forbindelse med utprøving av Felles

lånekort. I den forbindelse ble det også sendt innspill til det nasjonale prosjektet med krav om at bruken av Felles lånekort må kunne utvikles slik at den enkelte innehaver av et Felles lånekort selv kan bestille inn bøker fra de bibliotekene hun er tilknyttet.

Utadrettet virksomhet

Å gjøre bibliotekene mer synlige var et uttalt mål i prosjektperioden. Derfor var det fra første stund viktig å profilere bibliotekene og bibliotekenes tjenester for publikum. I samarbeid med BI Østfold ble det tilbudt kurs i tjenestemarkedsføring. Dette ble et veldig bra kurs, som viste seg å være et nyttig verktøy i den videre strategien.

Like viktig som tiltak mot publikum og de ulike målgruppene er nettverksbygging innen kommunene og fylkeskommunen og samarbeid på tvers av forvaltningsnivå. Dessuten er den interne markedsføringen på den enkelte arbeidsplass viktig.

I løpet av prosjektperioden er det blitt knyttet kontakt med flyktingetater, asylmottak og voksenopplæring for fremmedspråklige i flere kommuner. Det er et utstrakt samarbeid med

Ett av mange tiltak med utgangspunkt i Østfold fylkesbibliotek har vært Hvem er jeg?, der alle østfoldelever i 5.-7. klasse får diskutere med en filosof i to timer på det lokale biblioteket. Her er filosof Kaja Melsom i full gang med en gruppe på Askim bibliotek. Foto Anders Ericson.

Den kulturelle skolesekken, både på kommunalt og fylkeskommunalt nivå. I Gi rom for lesing – regjeringens handlingsplan for stimulering av leselyst og leseferdighet, har Biblioteket Østfold vært inne, særlig med tiltak for barn under skolealder.

Ellers har vi stimulert til utstillingsvirksomhet – både ved å arrangere kurs i utstillingsteknikk og organisere vandretstillinger. Månedens østfoldforfatter er

blitt presentert både på web og i bibliotekene. Dette fortsetter også etter at prosjektperioden er over.

For å oppnå mer oppmerksomhet, har vi koordinert flere kampanjeuker, der litteraturformidling har stått sentralt. I februar/mars 2005 dro vi i gang leseuke for østfoldingene med bl a lesestunt på bussene i fylket. På parkeringsplassene fikk bilistene P-dikt og det ble

avholdt lyrikklunser på Frivillighetsentralene flere steder. I en lokalavis presenterte lokale kjendiser sine favorittdikt hver dag i uka.

I forbindelse med hundreårs-markeringen 2005 støttet prosjektet opp om en markering i biblioteket i Moss under deres jubileumsuke i august. Dokketeater for barn, forfatterbesøk, Poetry slam og filosofikafe stod på programmet. Vi fikk mye drahjelp av jubileumsuka når det gjaldt markedsføring og arrangementene trakk mange folk.

Under Nordisk bibliotekuke i november samme år, inviterte vi til litterær lunsj på utvalgte arbeidsplasser. To musikere leste dikt og sang nordiske viser – et konsept som varte akkurat 20 min. I tillegg markerte de fleste bibliotekene Nordisk bibliotekuke med ulike lokale arrangementer. Tanken var å formidle litteratur på nye og uventede steder.

Å koordinere og samkjøre kampanjer mot ulike målgrupper er noe vi vil fortsette med i det videre samarbeidet i Østfold. Det høyner statusen på det bibliotekene gjør både innad og utad.

Helhetstenkning/ samlingsutvikling

Navnet på prosjektet – Biblioteket Østfold – sier noe om hva vi ønsket å oppnå. Vi ville framstå som et enhetlig nettverk av bibliotek som yter likeverdig service ut fra sine forutsetninger uansett hvor låneren henvender seg. Denne prosessen må vi arbeide videre med ut over prosjektperioden.

Arbeidet med å utvikle og utnytte samlingene har tatt tid. Fellessøket er blitt et hjelpemiddel til å vurdere innkjøp. Fra første stund i prosjektperioden tok Høgskolen i Østfold ansvar ved å stille sin mediesamling til rådighet for alle. Høgskolen ønsket å framstå som «spesialbibliotek» for alle østfoldinger innenfor sine fagfelt. Enhver som trenger litteratur og veiledning innen fagområder som omfattes av høgskolens studieportefølje er velkommen til å bruke bibliotekets tjenester. Dermed kunne folkebibliotekene også henvende seg dit i stedet for kanskje å kjøpe dyr og smal faglitteratur, som egentlig ikke hørte hjemme i deres bibliotek.

Vi startet også på en kartlegging av hvilke specialsamlinger

og emner som de enkelte bibliotek mente å ha. Tanken var at disse skulle videreutvikles og framstå som ressursbibliotek for de andre. Størrelsen på bibliotekene og samlingene var imidlertid så forskjellige at det ikke var særlig hensiktsmessig å fortsette på det sporet.

De samme ble resultatet etter å ha kartlagt tidsskriftsamlingene. Bibliotekene hadde allerede skåret så hardt på tidsskriftsbudsjettet, at de kun hadde igjen tidsskrifter som publikum måtte ha tilgang til der og da – altså var det ingen ting å hente på å låne av hverandre.

Vi fikk imidlertid til en fordeling av samlinger på fremmede språk. Fordelingen ble gjort ut fra en kartlegging av hvilke språk som ble mest etterspurt på de enkelte bibliotek. Prosjektet gikk også inn med støtte til innkjøp, slik at alle fikk en basissamling på det språket de hadde fått ansvar for. Vi har bl a samarbeidet med Det flerspråklige bibliotek om innkjøp på flere språk.

Evaluering av bruken av samlingene mot slutten av prosjektperioden tyder på at de blir for dårlig formidlet. Samlingene

blir fort «utlest» på det biblioteket som eier dem. Lånesamarbeidet er ikke like smidig her som ellers. En av grunnene kan være at fellessøket ikke takler godt å søke på språkkategori. Inntil vi får et bedre fellessøk, må vi derfor legge en alternativ plan for å markedsføre disse samlingene.

Når det gjelder tradisjonell samlingsutvikling, har vi i løpet av prosjektperioden hatt grunnkurs i samlingsutvikling, i kassering og kurs i strategisk medieplanlegging. Tilbakemeldinger viser at bevisstheten rundt en helhetlig plan for samlingene er blitt høyere hos alle. Det er kommet klar «bestilling» fra bibliotekene på at det skal være minst en temadag/kurs innen emnet hvert år.

Det vakte oppsikt i bibliotek-Norge at Østfold fylkesbibliotek organiserte sin mediesupplering ved å stille mesteparten av sitt mediebudsjett til disposisjon for folkebibliotekene i fylket. Bibliotekene fikk lov til å bestille online i Biblioteksentralen på fylkesbibliotekets brukerkonto dersom det ble etterspørsel etter titler som ikke biblioteket selv ville ha kjøpt. Forutsetningen var at man på forhånd hadde

undersøkt om tittelen fantes andre steder i Østfold.

Resultatet har vært en vann-vinn-situasjon for alle. Østfold fylkesbibliotek fordeler sin mediesupplering til alle bibliotek i stedet for å samle alt på ett sted (magasinet i vertsbiblioteket). Fylkesbiblioteket slipper å bruke ressurser på innlegging i basen og istandgjøring, og bibliotekene får et tilskudd til sine samlinger som de ellers ikke ville ha fått.

Mot slutten av prosjektperioden begynte vi å drøfte muligheten for å rasjonalisere magasinlitteraturen. Alt for mange bibliotek holder seg med store og uaktuelle magasiner. Det må det kunne gjøres noe med. Tanken om et felles østfoldmagasin har vært luftet. Norsk Bibliotek Transport tilbyr magasinplass. Østfold fylkesbibliotek har foreløpig ca 800 enheter stående der.

Hva har det kostet?

Kostnadene knyttet til prosjektet ligger på ca 5, 8 mill kroner over 3,5 år.

Inntekter:

- kr 845 000 fra ABM utvikling til hovedprosjektet

- kr 750 000 fra Østfold fylkeskommune
- Kr 623 521 (kursavgifter)
- kr 1 773 097 (egenandel transporttjeneste) fra kommunene
- kr 390 000 egenandel transporttjeneste fra Høgskolen i Østfold
- kr 27 750 andre inntekter
- kr 214 684 momsrefusjon i 2004.

Fylkesbibliotekets andel har vært på kr 1 412 967,00

Filosofien da prosjektet startet var at vi skulle få en bedre bibliotekstjeneste innenfor eksisterende rammer. Ingen av de samarbeidende bibliotek har bidratt med friske midler, men kun foretatt omdisponeringer, særlig knyttet til egenandel for transporttjenesten.

I løpet av prosjektperioden opplevde flere bibliotek å få nedskjæringer, slik at vi egentlig klarte å gi en bedre service til tross for trangere budsjett. Noen biblioteksjefer uttrykte bekymring for at nettopp samarbeidsprosjektet ville gi politikerne et påskudd til å skjære i de enkelte biblioteks budsjett. Så langt har vi ikke møtt en slik begrunnelse for budsjettkutt.

Mossingene har mange spesielle behov som biblioteket dekker ved hjelp av fjernlån. Biblioteksjef Guttorm Fremstad og sekretær Heidi Pedersen studerer dagens innleveringer, blant annet en avhandling om Rachmaninov, som bare finnes på mikrofilmkort, og ei bok om lærebøkernes historie i Norden fra 1937. Foto Anders Ericson.

Veien videre ...

«Vi kan ikke vente på staten», sier Anders Ericson i sitt essay. Biblioteket Østfold har vist at mye kan gjøres med små midler for å skape et effektivt og praktisk biblioteksamarbeid i en avgrenset region. Men prosjektarbeidet har også avdekket områder der vi ikke kommer videre uten at det skjer noe i den statlige bibliotekpolitikken.

Tiltak som fortsatt er uløst eller står i stampe

- felles nasjonal søkeportal
- utvikling av mulighetene som ligger i Felles lånekort
- bedre selvbetjeningsløsninger på web og i det enkelte bibliotek
- strengere krav til standarder hos systemleverandørene, slik at systemene er kompatible
- bedre tilgang på elektroniske ressurser (lisensavtaler, elektronisk dokumentleveranse etc)

- bedre og flere elektroniske referansetjenester
- bedre tilgjengelighet for mennesker på alle funksjonsnivå, fysisk og på web.

Men dette er bare verktøyene vi trenger å kunne yte de tjenestene som publikum har rett til: biblioteket som et attraktivt møtested med tilgang til opplevelse, kunnskap og informasjon. Og gode verktøy er ikke gratis.

I tillegg må vi få en helhetlig lovgivning med forskrifter og føringer som fremmer sømløse bibliotekstjenester og gjøre dem lettere å bruke. Vi håper at vi ikke må vente så lenge at lånerne der ute mister tålmodigheten ...

Østfold fylkesbibliotek vil fortsatt utvikle fremtidsrettede løsninger for de offentlige bibliotekene i fylket hvor innbyggernes behov er retningsgivende. Prosjektet Biblioteket Østfold er slutt, men samarbeidet videreføres som fylkesbibliotekets ansvar innenfor gitte rammer.

Det arbeides for samarbeidsløsninger med nabofylkene, og samarbeidet med de svenske nabolän fortsetter både innen Interreg og på annen måte.

—VI KAN IKKE VENTE PÅ STATEN!

NOEN TANKER RUNDT BIBLIOTEKET ØSTFOLD

Dette er ikke på langt nær noen fullverdig evalueringsrapport for Biblioteket Østfold, men snarere et subjektivt essay, der jeg forsøker å peke på de viktigste sidene ved fenomenet. Det dreier seg om viktige sider for bibliotek og bibliotekbrukere i Østfold, men også for biblioteksektoren generelt. For Biblioteket Østfold er utvilsomt interessant også sett fra et nasjonalt ståsted.

Betraktningene mine er basert på tilstedeværelse på et antall møter og seminarer, noen samtaler med ledelse og ansatte, en to dagers studietur og fotoreportasje til et utvalg på åtte av de nærmere tretti biblioteka i fylket, samt på egen bruk av bibliotek tjenestene, for det meste med utgangspunkt i Moss bibliotek.

Undertegnede er journalist og konsulent, med bibliotekarbakgrunn, bosatt i Moss.

Biblioteket Østfold – langt fra noen luksus

Ved første øyekast dreier Biblioteket Østfold seg om simpel logistikk; om noen relativt nye organisatoriske og tekniske løsninger for å gjøre mer bibliotekmateriale enklere og raskere tilgjengelig for brukerne (liknende ting har vært gjort før mellom bibliotek under én og samme eier, men neppe på tvers av kommune- og forvaltningsgrenser). Biblioteket Østfold tar ei gjennomgående utfordring for norske bibliotek på alvor, nemlig *knapphet på bøker*¹. Men Biblio-

¹ Når jeg skriver om bøker i dette essayet, bør det i de fleste tilfellene forstås som bøker pluss alle andre typer materiale som biblioteka

teket Østfold handler også om deling av bibliotekfaglig kompetanse, innsikt og entusiasme.

I tillegg blir Biblioteket Østfold viktig fordi det foregriper visse spennende og kritiske, for ikke å si eksistensielle, trender og valg for norsk bibliotekvesen i åra som kommer. Prosjektet vil kunne bli stående som den første brubyggeren mellom på den ene siden industrialismens bibliotek teknologi og dens velordna organisatoriske løsninger og på den andre siden Internettalderens dynamikk og – foreløpige – uvisshet, for ikke å si kaos. Prosjektet og *bibliotekkonsortiet* Biblioteket Østfold kan i verste fall bli et forvarsel om slutten på en nasjonal offentlig bibliotekpolitikk.

formidler.

Konsortium betyr ifølge Caplex² en «sammenslutning for deltakelse i felles økonomisk foretak. Bli oftest dannet for å gjennomføre en bestemt forretningsstransaksjon». I norske og nordiske bibliotekretser er ordet hittil mest brukt i sammensetningen konsortieavtale, der bibliotek går sammen om å forhandle fram gunstigst mulige avtaler om bruk av databaser med elektroniske tidsskriftartikler osv. (I Norge har riktignok det statlige ABM-utvikling tatt et sentralt ansvar for det meste av dette³, og dermed blir bruk av ordet konsortium i denne sammenhengen ganske misvisende). Men særlig i den anglo-amerikanske bibliotekverdenen er et bibliotekkonsortium noe langt mer; nemlig en organisasjon eid og drevet av flere bibliotek og biblioteiere i fellesskap, og som kan ta på seg alle oppgaver det er mulig å sentralisere, fra databaserte husholdningsrutiner til transport og depot-samlinger. Særlig i USA og Storbritannia har det vært grobunn for slike organisasjoner, da det ikke har vært tradisjoner for offentlige regionale bibliotek-

2 <http://www.caplex.net>

3 <http://www.abm-utvikling.no/prosjekter/Interne/Bibliotek/konsortieavtaler/index.html>

instanser, som fylkes- og länsbiblioteka her i Norden⁴.

Reaksjonene på prosjektet Biblioteket Østfold har stort sett vært svært entusiastiske fra fagmiljøets side, både regionalt, nasjonalt og i nordisk sammenheng. Står vi overfor en slags bibliotekarenes våte drøm om å yte nærmest ubegrensa tjenester? Samtidig som Biblioteket Østfold også utfordrer visse inngrodde rutiner og holdninger. Uansett synliggjør Biblioteket Østfold – når enda flere brikker faller på plass – et nytt potensial for det offentlige biblioteket.

Biblioteket Østfold burde egentlig vært bibliotekbrukerens våte drøm, men foreløpig er bare de færreste brukerne oppmerksomme på hva som holder på å skje i bibliotekkulissene i Østfold. En del storforbrukere av «smal» og spesialisert litteratur har nok likevel merket forbedringer i tilbudet. Studenter, fjernstudenter og andre med spesielle og kunnskapskrevende jobber eller interesser har fått bedre oversikt over og raskere tilgang til mange flere bøker enn før.

4 Se en oversikt over bibliotekkonsortier på nettstedet til ICOLC, *International Coalition of Library Consortia* <http://www.library.yale.edu/consortia/icolcmembers.html>

Egentlig er det liten grunn til å juble uhemma over disse forbedringene, for dette er ikke mer enn hva bibliotekbrukerne uansett burde hatt krav på. Biblioteket Østfolds felles søketjeneste og nye transportordning for bøker bidrar ikke til mer enn at medietilbudet i biblioteka i Østfold kommer på nivå med et gjennomsnittlig bibliotek i Danmark og Finland, som er klart ledende i Norden. Men det er faktisk ikke så lite. Danmark og Finland er på den absolutte verdenstoppen.

Biblioteket Østfold er altså ikke noe luksusprosjekt, men helt nødvendig. Et breiere og bedre medietilbud er ett av flere nødvendige virkemidler for biblioteka i den kommende konkurransen med Internett og kommersielle elektroniske innholdsleverandører.

Så kan man diskutere mye rundt prosjektet Biblioteket Østfold, blant annet organisering og framgangsmåter, noe jeg også gjør, seinere i denne teksten. For eksempel: Burde det ikke vært *statens* ansvar å initiere og sikre slike tjenester? I Danmark har egne transportordninger for bibliotek vært en hverdagslig sak i flere år. Der gir

Biblioteksjef Kristin Lippestad i Hobøl er stolt av bibliotekets tilbud av lydbøker. Likevel er det svært viktig å få det supplert gjennom transportordninga til Biblioteket Østfold. Foto Anders Ericson.

også staten et betydelig *kørsels-tilskud* til den slags virksomhet⁵.

Hvordan kompensere for litenhet?

Bibliotek er i stor grad en *urban foreteelse*. De første biblioteka så *dagens lys i antikkens bystater*

⁵ <http://www.bs.dk/content.aspx?itemguid={D7F476AE-3769-4E47-BDB4-7C4DBA79E7BB}>

som Athen og Alexandria, med andre ord der datidas dynamiske akademiske miljøer var konsentrert.

Bibliotek handler også om *størrelse*; det trengs en viss mengde jevnlig brukere for at det skal svare seg å anskaffe relativt kostbare samlinger. Også derfor var bibliotek, med unntak

av slotts- og klosterbibliotek, stort sett et byfenomen fram til moderne tid.

Av samme grunn blir Norge et vanskelig bibliotekland, og Østfold et relativt vanskelig bibliotekfylke. For her er vi, etter alle internasjonale målestokker, ganske få mennesker per kvadratkilometer. Og trass i en plutselig vekst i antall byer i Østfold⁶, er vi ikke overvettes mange bosatt i hver av dem.

Grisgrendtheten har preget det norske bibliotekvesenets utvikling. Det er fortsatt godt over fire hundre kommuner å velge mellom for landets 4,6 millioner innbyggere, og det er lovpålagt at hver av disse kommunene skal ha eget folkebibliotek. Så lenge staten bare har snakket, men ikke gjort noe helhjertet forsøk på å få nabokommuner til å samarbeide om en fornuftig bibliotekstruktur, forblir bibliotekressursene ganske tynt smurt ut over kartet. Hvert tettsted holder seg gjerne med sitt lille og ofte sørgelig ressursfattige bibliotek. Dette kan være distriktpolitisk tilfredsstillende, men fører til at bare de som bor i mellomstore og større norske

⁶ Askim og Mysen fikk bystatus i henholdsvis 1996 og 1997, og antall byer i Østfold økte dermed med 50 %

byer har et bortimot «fullassortert» bibliotek å gå til.

I 2005 går ikke dette lenger. For folk trenger ikke lenger biblioteket bare for å finne «noe å lese». *Lesestoff* er blitt billigere og kan skaffes i overflod gjennom bokklubber, nettbokhandler, kiosker og nå også dagligvarebutikker. Men mange bibliotekbrukere anno 2005 krever mer enn lesestoff. Fire av fem nordmenn har i dag videregående skole, og en av fire har høyere utdanning. Stadig flere av oss har kunnskapsbaserte jobber og interesser, og vi behersker fremmedspråk på en helt annen måte enn for bare en generasjon siden. Samtidig blir hverdagene våre mer komplekse og krevende. De markante framtidsutfordringene for biblioteket er derfor på *informasjons- og kunnskapsområdet*. Noe som ikke bare gjelder høgskole- og universitetsbibliotek, men også folkebibliotek. Mange av sistnevnte institusjons brukere er fjernstudenter eller deltidsstudenter, men har det lokale folkebiblioteket som sitt andre studiested. Hvis det ikke rett og slett er det første og viktigste studiestedet.

Når det gjelder skjønnlittera-

tur på morsmålet er norske folkebibliotek relativt godt forsynt, for de statlige *innkjøpsordningene* har i rundt 40 år sikret hvert bibliotek minst ett eksemplar av de aller fleste av årets nye norske romaner, novelle- og diktsamlinger og skuespill. Noe dårligere stell er det med utenlandsk skjønnlitteratur, både oversatt og på originalspråket, og særlig dårlig står det til med faglitteraturen i mange bibliotek. En fersk undersøkelse utført av Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening viser at bare 22 % av norske folkebibliotek hadde kjøpt inn halvparten eller mer av et representativt utvalg på 40 faglitterære bøker utgitt i 2004. 65 % hadde kjøpt bare 13 titler eller færre⁷.

Noe av dette må tilskrives prisnivået. I det lille norske markedet fører de små opplagene til relativt dyre bøker. Og frislippet av bokprisene (gjennom den nye *bokavtalen* mellom forlagene og bokhandlerne, vedtatt i 2004) bidrar ikke nødvendigvis til lavere priser på den «smale» litteraturen, snarere tvert imot, spår mange.

⁷ Notat. Til: Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF) v/ Trond Andreassen
Fra: Hege Langballe Andersen. Emne: Rapport fra spørreundersøkelse om spredning av sakprosa i norske folkebibliotek. 4. mars 2005.

Dette gjør for øvrig biblioteka kulturpolitisk viktigere enn noen gang. Nettopp gjennom den nye bokavtalen er biblioteket blitt en relativt sett enda viktigere kanal for spredning av den smalere litteraturen, da bokhandlerne har mindre press på seg for å være fullassortert og bestille nytt eksemplar av en tittel når de har solgt sitt siste. Nå har de bare plikt til å skaffe på forespørsel fra kunder.

Faglitteraturen, og dermed mye av den smale litteraturen, blir det nå gjort noe med fra statlig hold, ved at Norsk kulturfonds innkjøpsordninger i 2005 ble utvidet til å omfatte et utvalg på 22 titler norsk sakprosa. Men med et så begrensa omfang vil det monne lite. Og det er særlig her Biblioteket Østfolds lånesamarbeid har sin misjon.

Bøker i bevegelse

Såkalt *fjernlån* av bøker mellom bibliotek har en lang tradisjon i Norge. Fra 1930-tallet og utover ble dette satt i system ved hjelp av en nasjonal *samkatalog* der man kunne lokalisere alle bøkene i visse bibliotek med store og spesialiserte samlinger. Men omfanget ble ikke stort; for man måtte ringe til biblioteket der

Biblioteket i Rømskog, fylkets klart minste kommune (ca 670 innbyggere), hadde i 2005 et bok- og mediebudsjett på bare 80 tusen kroner, så for biblioteksjef Faith Ann Sevilä er de to besøkene i uka av bibliotekbilen svært viktige. Her viser hun «dagens fangst» fra bokbilen en januardag i 2006. Foto Anders Ericson.

katalogen fantes. Seinere ble det spredd et antall mikrofilmer av katalogen, men først på 1980-tallet, da databasene overtok, skjøt fjernlånet fart. I dag yter universitets-, høyskole- og fylkesbiblioteka årlig nærmere 700.000 fjernlån av bøker, artikkelkopier, mikrofilmer osv., seg imellom og til andre bibliotek. På elektronisk forespørsel fra det låntakende biblioteket blir materialet pakket, sendt, pakket ut og deretter hentet av låneren, for så å bli returnert samme vei. Hvert fylkesbibliotek samarbeider nært med det største folkebiblioteket i hvert fylke (også kalt vertsbibliotek), slik man i tilfellet Østfold har trukket på samlingene i Fredrikstad bibliotek. Særlig små og mellomstore bibliotek har på denne måten kunnet

tilby brukerne sine mye spesiell litteratur som de ikke har kunnet prioritere å kjøpe for egne knappe midler.

For eksempel har Rakkestad bibliotek kunnet fjernlåne bøker fra fylkesbiblioteket i Fredrikstad. Bøkene har da kommet i posten etter en dag eller to, forutsatt at de ikke har vært utlånt. Biblioteket i Rakkestad har på sin side måttet returnere bøkene pr. post, og det til stadig høyere brev- eller pakkeportosatser (i 1999 kostet det 55 kroner å sende ei pakke på inntil 10 kg, mens prisen i dag er det dobbelte; kr 110,-). Disse bøkene har personalet i Rakkestad måttet forsyne med detaljerte følgepapirer, pakke, veie, frankere og sende, ofte hver for seg etter hvert som de er blitt innlevert,

fordi noen har ventet på dem andre steder. Ofte har det låntakende biblioteket likevel valgt å spare noen kroner ved å samle opp og returnere større pakker (om dette har vært tilfelle for Rakkestad bibliotek, skal jeg ikke påstå). Men dette har gått ut over omløpshastigheten og de ventende lånerne andre steder i fylket.

I dag er praktisk talt alt dette gjort om på i Østfold. Gjennom prosjektet Biblioteket Østfold har man, på fylkesbibliotekets eget initiativ, valgt å forlate den hittil enerådende nasjonale fjernlånstradisjonen, beskrevet ovenfor.

Den ene nye «søylen» til Biblioteket Østfold er den webbaserte *felleskatalogen* for Østfold, der alle biblioteka i fylket

stiller sine samlinger til rådighet, ikke bare de tradisjonelle fjernlånsyterne. Den nåværende, foreløpige versjonen av katalogen (pr januar 2006) er riktignok langt fra ideell, da den ikke samler alle treff i de ulike bibliotekatalogene i ett resultat/skjermbilde, men krever flere museklikk for å få full oversikt. Men den gir likevel betydelig bedre funksjonalitet enn søk i de enkelte bibliotekas webkataloger, spredt på drøyt tjue forskjellige nettstedet. Og det arbeides nå intenst for å finansiere neste versjon, der ett søk for hele fylket kommer på plass.

Det andre og minst like viktige elementet er *transportordningen*, i prosjektperioden med Biblioteket Østfolds egen varebil, men nå utført av firmaet *Norsk Bibliotek Transport*, etter at ordningen nylig ble lagt ut på anbud. Ordningen betyr en mer fleksibel og forutsigbar levering og retur, til en lavere kostnad enn postsending. Det enkelte bibliotekets årlige «inngangsbillett» til ordningen er et beløp tilsvarende det egne portobudsjettet for startåret 2001. Altså allerede her en viss innsparing.

En *bonus* etter at NBT overtok er muligheten for også å

kjøpe bøker og få dem levert ved neste besøk av bilen. Etter sigende skaffes også svært spesielle og fremmedspråklige bøker, ferdig plasta, bare på en dag eller to, noe som overgår de fleste bokhandlene, medregna de nettbaserte.

Men på arbeidskraftsiden ligger en enda mer åpenbar gevinst: De ansatte trenger i dag bare å holde orden på noen enkle følgesedler, der de skriver en kode for det mottakende biblioteket, som stikkes inn i bøkene. Som i sin tur legges, uemballerte, i åpne transportkasser. Altså ingen separat innpakking, veiging, frankering eller adressekort som skal skrives og signeres. For norske folkebibliotek, der den gjennomsnittlige bemanninga er under halvparten av i for eksempel Danmark og Finland, betyr dette en sjelden anledning til å gi høyere prioritet til formidling og direkte publikumsretta tjenester.

Noe av denne arbeidstidsgevinsten spises riktignok opp av *merarbeidet* som følger av *økt* fjernlån. Men økt bruk av samlingene, og dermed høyere kvalitet på bibliotektilbudet, er jo sjølve poenget.

En viktig detalj i det totale bildet av Biblioteket Østfold er at det nevnte *Norsk Bibliotek Transport*⁸ omtrent samtidig med framveksten av Biblioteket Østfold etablerte seg med en tilsvarende enkel transportløsning i fylket og etter hvert også i det øvrige Oslofjordområdet. NBTs og Biblioteket Østfolds varebiler hadde visse treffpunkt der de «byttet bøker». NBT hentet og brakte bøker fra og til bibliotek blant annet i Osloområdet, mens Biblioteket Østfolds bokbil brakte dem videre ut til folkebiblioteka i eget fylke. Men, som nevnt, overtok NBT også Biblioteket Østfold-bilens oppgaver fra nyttår 2006, etter konkurranseutsettinga.

Mangedobling av tilbudet

Biblioteket Østfold er det første eksempelet i Norge på at et fylkesbiblioteks «monopol» som fjernlånsleverandør er systematisk oppheva og der alle biblioteka er tatt med på et regionalt gjensidig lånesamarbeid. Mens det store flertallet av folkebibliotek tidligere bare var *mottakere* eller *nytere* av fjernlån, er de nå også *tilbydere* eller *ytere*. Dermed er mengden av materiale

⁸ <http://www.nbt.as>

man kan låne fra blitt mangedoblet. Rundt én million titler er i dag tilgjengelig for alle – ofte bare på én dags varsel.

La oss ta et eksempel som illustrerer hvor viktig denne utvidelsen er: Tidligere kunne biblioteket i Rakkestad tilby lånerne sine for eksempel 21 titler innenfor emnet *privatrett* – pluss mulighet til å bestille fjernlån av de 110 titlene i fylkesbiblioteket/Fredrikstad bibliotek⁹. Men i dag kan rakstingene søke i felleskatalogen for alle biblioteka i fylket og velge og vrake i 109 titler ved Høgskolen i Østfold, 90 titler i Halden, 67 i Moss osv. osv. Det var de største, men de øvrige biblioteka i fylket besitter innenfor dette emnet mellom 1 og 41 titler, som også Rakkestad bibliotek kan velge fra.

Men det totale antallet *forskjellige titler* er ikke 21 + 109 + 90 osv., for flere av titlene finnes selvfølgelig ved opptil flere bibliotek. Men her skjuler det seg enda en gevinst: Med flere eksemplarer tilgjengelig øker sjansene for at ett av dem ikke er utlånt, slik at det kan bli ekspedert til Rakkestad ved første besøk av bokbilen. Denne effekten kan riktignok

være mindre for de aller mest etterspurte titlene til enhver tid; de som er helt nye og populære eller som nettopp er blitt omtalt i beste sendetid på tv. Men særlig de sistnevnte er jo, som kjent, ikke mange.

Antall titler publikum har å velge mellom er altså veldig mye høyere enn før, også sett fra de største bibliotekas synsvinkel. Sjøl om innlånet deres fra andre bibliotek ikke har økt prosentmessig like mye som hos de små og mellomstore. Tilbudet av særlig spesiallitteratur har tjent på at Høgskolen er blitt med i samarbeidet. Men også Høgskolen i Østfold, med sitt store fagspektrum, har stor nytte av samarbeidet. Og høgskolen må uansett ha en effektiv transportordning mellom bibliotekavdelingene sine, fordelt på de tre sørligste byene i fylket.

I tillegg kommer låne- og transportsamarbeidet med naboene Akershus fylkesbibliotek og Regionbibliotek Västra Götaland. Førstnevnte er trukket med ved at de to fylkenes transportruter møtes i Fylkesbiblioteket i Akershus, sistnevnte via biblioteket i Strömstad. Det er nå sendt søknad om prosjektstøtte for videre

samarbeid mellom disse, men også alle øvrige bibliotek i Oslofjordregionen. Da snakker vi om bortimot ti millioner bind på potensiell vandring. Mange av disse inngår i fjernlånstilbudet i dag også, men først med en velfungerende felles katalog og et system av transportbiler med stor kapasitet, kan potensialet utnyttes til fulle.

Det norsk-svenske samarbeidet er kanskje ekstra viktig fordi det øker tilgangen på faglitteratur. På grunn av små opplag og lav lønnsomhet i begge våre små språkområder, er antall utgivelser og oversettelser begrensa, men til sammen gir det økt antall titler.

Transportordningen utløser et tidligere uutnyttet potensial for fjernlånet. Tilleggskostnaden blir nemlig minimal for hver ekstra bok, cd eller video, fotokopier, brev osv. som ordningen tar seg av. Det er fortsatt plass til flere kasser i bilen, så transport- og dermed fjernlånskapasiteten er i praksis mangedobla sammenlikna med Posten. Og altså fortsatt til en lavere kostnad.

Det har vært mye fokus i Biblioteket Østfold på fjernlån av spesiell og «smal» litteratur, særlig faglitteratur, som de små

⁹ Ifølge de respektive webkatalogene pr medio november 2005

og mellomstore biblioteka ikke ser seg råd til å kjøpe inn så mye av. Samtidig er det en kjensgjerning at såkalt ressurssterke grupper med høy utdanning er de ivrigste brukerne av norske folkebibliotek. Vil dermed Biblioteket Østfold *forsterke* denne utviklinga? Ikke nødvendigvis, for med den kapasiteten som transportordninga gir, er det nå blitt «stuereint» å bestille fjernlån også av serie- og til og med «kioskitteratur», samt barnebøker og musikk på cd-er og film på dvd-er. Det koster jo fint lite ekstra.

Det nest beste blir bedre

Denne nyordningen åpner for en stor *forbruksøkning* omtrent som da innlagt vann i boligene overtok for henting av vann i bekken og vannposten. Men da øker samtidig risikoen for *over- eller feilforbruk*, for ikke å si *sløsing*. Ved å redusere kostnadene per fjernlån reduserer Biblioteket Østfolds enkle og effektive transportordning ulempene ved slik overforbruk, uten at de dermed eliminerer dem helt.

Fjernlån av bøker blir aldri bedre enn den nest beste sørvisen for brukeren. Den beste er at bøkene står på hylla i det lokale

biblioteket og kan blas og leses i før du eventuelt bestemmer deg for hvilke(n) du låner med deg (hvis du da ikke velger å lese alt du trenger på biblioteket og/eller ta med deg fotokopier av de viktigste sidene i for eksempel ei fagbok). Avgjørelsen om å bestille fjernlån er også et sjansespill; den er vanligvis basert på svært lite informasjon, ofte begrensa til det du kan finne i en bibliotek-katalog på Internett. Kanskje finner du også ei bildefil av omslaget og en vaskeseddel eller baksidetekst fra forlaget.

Slik informasjonsknapphet og andre faktorer gir visse uønska «bivirkninger», noe alle bibliotekarer kjenner til, men som det har vært lite åpenhet omkring:

For det første at man «for sikkerhets skyld» bestiller alle titler som muligens kan inneholde noe interessant om emnet. Men i mange tilfeller når låneren får boka, viser den seg å være mer eller mindre uinteressant, for både titler og andre katalogdata kan som kjent «ljuge».

Men andre ganger kan det derimot skje at låneren, kanskje påvirket av bibliotekaren, *begrenser* seg i for stor grad. Biblioteket bestiller *færre* titler enn låneren kunne hatt bruk

for fordi de føler og veit at fjernlån og postsending koster en god del.

Videre kan bestilling og sending ta så lang tid at når boka faktisk kommer, så har låneren funnet alternativ informasjon eller også kjøpt boka sjøl. Eller det har gått så lang tid at hun har glemt hele greia og henter aldri boka på biblioteket.

I slike prosesser vil det påløpe tid- og portokrevende purrearbeid, både mellom de samarbeidende biblioteka og mellom bibliotek og låner. I tillegg har boka vært ute av sirkulasjon og bruk i den tida dette tar. Bibliotek er vanligvis ganske raus med hente- og leveringsfrister, og det kan dermed ta en måned eller to før den er tilbake til utgangspunktet.

Men med Biblioteket Østfolds transportordning og økte tilgjengelige bokstamme reduseres risikoen for flere av disse «bivirkningene». For det første koster det, som sagt, svært lite ekstra å bestille to, tre eller ti bøker istedenfor bare ei. Man trenger i alle fall ikke tenke mye på kostnadene når man bestiller. For det andre betyr økt total bokstamme og raskere transport at flere fjernlånte bøker

Biblioteksjef Ulla-Britt Waagaard ved Askim bibliotek karakteriserer seg sjøl som «hysterisk tilhenger av Biblioteket Østfold». Ett av flere framskritt er utarbeidelsen av en felles sørviserklæring for alle bibliotek i fylket. Foto Anders Ericson.

Halden bibliotek har store samlinger og er en aktiv yter, men også nyter i lånesamarbeidet. Her klargjør avdelingsleder Ellen Bjørnstad kassa med dagens utlån og retur. Foto Anders Ericson.

kan hentes etter bare én til to dager etter bestilling. Noe som bør føre til at flere fjernlånte bøker faktisk blir hentet av lånerne og brukt.

Tall for slike eventuelle gevinster og innsparinger finnes ikke i dag, men Biblioteket Østfold har mulighet for å skaffe dem. Det ville vært svært interessant for hele Bibliotek-Norge, da det verserer udokumenterte forestillinger om det nåværende (tradisjonelle) fjernlånssystemets fortreffelighet. Biblioteket Østfolds prosjektledelse bekrefter at det i 2006 kan bli interessant å se om det gjør noen forskjell, for nå får flere bibliotek *daglig* stopp av bokbilen. Norsk Bibliotek Transport, som har vunnet anbudet for transport fra og med 2006, har garantert ei minimum leveringstid – 2 arbeidsdager innenfor Østfolds grenser – fra materialet ligger i kassa til det leveres på bestemmelsesstedet. De kritiske punktene da vil være redusert til hvordan bestillinger håndteres i långivende bibliotek og hvordan rutineene for mottak og varsling til låneren er i mottakende bibliotek.

Når dette er sagt: Noe større norske bibliotek burde vurdert

oftere, er oppretting av virkelig fyldige *referanseavdelinger*, der ikke bare oppslagsbøker, men alle typer materiale er på hylla til enhver tid. Dette finnes for eksempel ofte i engelske byer. Her vil jeg tro mulighetene er gode for et konsortium som Biblioteket Østfold. Hva med ett slikt bibliotek, relativt sentralt i fylket? Da blir alt tilgjengelig – for den som virkelig trenger det og som er villig til å reise noen kilometer eller mil for å få det. Det er det allerede en del som gjør i Østfold i dag.

Flytende bokstamme

Det gjenstår enda to-tre «etapper» før man kan snakke om noe nær optimal utnytting av bibliotekressursene i Østfold, men Biblioteket Østfold har mer på lager i plandokumentene sine:

Det antakelig nærest forstående er det man kan kalle *automatisk «ruting» av fjernlånet*, det vil si en programvare som dirigerer fjernlånsbestillingene og fordeler utlånsbelastningen jevnere mellom biblioteka. Ujevn belastning har ikke vært noe stort tema i prosjektfasen, men ved økt bruk av tjenesten *kan* det bety noe for motivasjonen

både hos politikere, administrasjon og fagfolk i de kommunene som er netto ytere. Automatisk «ruting» er det lagt opp til i søknaden til staten for 2006. I Danmark er planene kommet lenger når det gjelder «automatisk fjernlån» via den nasjonale felleskatalogen *bibliotek.dk*, og det vil være ting å lære derfra relativt snart¹⁰.

Regionalt samarbeid om *samlingsutvikling* er nevnt i Biblioteket Østfolds planer, men er bare delvis realisert. Det kan handle både om innkjøp og magasinering og kassering. Bibliotekkon-sortier særlig i USA og på de britiske øyene har gjort en god del på dette området, noe man kanskje kan hente lærdom fra.

Når det gjelder anskaffelse og bevaring fins det en lang tradisjon mellom norske fylkesbibliotek for såkalt *emnefordeling*. Emnemessig ansvarsfordeling i henhold til lokale behov og/eller kompetanse kan kombineres med vilkårlig, men rettfærdig fordeling med hensyn til volum. Her må man tilstrebe jevn fordeling av populære/mindre populære emner og tilsvarende jevn kostnadmessig fordeling. I pro-

¹⁰ bibliotek.dk utviklingsplan 2006 3-11-2005.pdf

sjektperioden har de i Biblioteket Østfold gjennomført en ansvarsfordeling av litteratur på ulike fremmedspråk.

Det kan eventuelt også ligge gevinster i felles innkjøp av depoter av spesiell litteratur, særlig på områder der behov kan skifte over tid. Ett eksempel kunne være studie- og støtte-litteratur i enkeltfag for fjernstudenter.

Når det gjelder *kassering* har norske bibliotek generelt blitt gradvis flinkere til å kassere slitt, uaktuell og foreldet litteratur, og til å sende lite brukt, men fysisk og innholdsmessig gangbart materiale til depotbiblioteket i Mo i Rana. Likevel er det slett ikke sikkert at den riktige balansen er oppnådd. Samtidig har en del tidligere «hyllevarmere», som normalt ville vært kassert eller sendt til depotbiblioteket, utvilsomt fått nytt liv gjennom Biblioteket Østfold, noe som kan tale for vurdering av et felles depotbibliotek i Østfold eller i Oslofjordregionen.

Flytende bokstamme var et konsept Østfold fylkesbibliotek lanserte på et tidlig tidspunkt, nærmere bestemt alt i *Bibliotekplan Østfold*¹¹ i 2000, der Biblio-

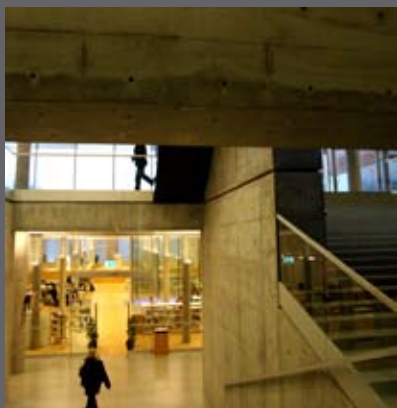
¹¹ <http://ostfold.kulturnett.no/xbibplan/bib->

teket Østfold første gang ble skissert. Flytende bokstamme innebærer at ei bok blir værende på biblioteket der den er innlevert (uansett hvilket bibliotek som eier den), inntil en seinere låner velger å levere den inn ved et annet bibliotek, eller til det kommer en fjernlansbestilling på den fra et tredje bibliotek.

Alt i dag kan brukerne av Biblioteket Østfold levere inn lånte bøker ved det biblioteket som til enhver tid passer dem best, gjerne i en annen kommune eller ved et av høgskolebiblioteka. At dette blir aktivt markedsført overfor publikum er trolig unikt i nasjonal målestokk. Transportordninga gjør dette praktisk og økonomisk forsvarlig. Men med flytende bokstamme kan man altså redusere transportarbeidet ytterligere. Ordninga vil også bety økt variasjon i det lokale boktilbudet.

Flytende bokstamme er ennå ikke realisert, verken i Biblioteket Østfold eller andre steder i landet, med unntak av mellom filialer i enkelte kommuner. Ideen har møtt enkelte lokale motargumenter av mer «proteksjonistisk» karakter, og den

[plan.html](http://ostfold.kulturnett.no/xbibplan/bib-plan.html)

Den nye høskolecampusen på Remmen i Halden går i grå betong, men med aktiv bruk av klare farger. Biblioteket ligger i en underetasje, men gir likevel et lyst og brukervennlig inntrykk. Foto Anders Ericson.

vil nok ikke slå bredt an med unntak for visse typer litteratur og materiale. Når for eksempel ei sjelden lokalhistorisk bok om Kråkerøy, eid av Fredrikstad bibliotek, blir innlevert ved biblioteket i Hobøl, vil det ikke bare være upopulært i Fredrikstad, men høyst sannsynlig også dårlig ressursutnyttelse å ikke returnere den dit.

Trendene skifter når det gjelder sentralisering kontra desentralisering av samlingsutvikling og bok- og materialvalg. Østfold fylkesbibliotek har gått langt i å desentralisere når de nå lar de lokale biblioteka kjøpe inn materiale for de midlene fylkesbiblioteket tidligere brukte til oppbygging av egne fjernlånssamlinger. Dermed er dette bokvalget flyttet nærmere brukerne, noe som

langt på vei tilsier bedre anvendelse av pengene. På den annen side kunne vi nylig lese at ledelsen av biblioteket i København nå sentraliserer disse oppgavene maksimalt (på vegne av filialene), med begrunnelsen at effektiviseringsgevinsten (bokvalg er tidkrevende arbeid) må brukes til å styrke bibliotekets internett-satsing i den økende konkurransen fra Internett og Google¹².

Betydninga av bøker

Det er først og fremst *bøker* og annet *fysisk* materiale og ikke *elektroniske* medier som har vært i fokus i prosjektet Biblioteket Østfold. Likevel er Biblioteket Østfold et av Norges mest omtalte bibliotekprosjekt hittil

¹² Berger, Ågot: Materialevalg og bibliotekarprofessjonen. I: Bibliotekaren 1/06. <http://www.bibforb.no/bibforb/filer/bko601.pdf>

på 2000-tallet, og lånesamarbeidet var en sterkt medvirkende årsak til at Østfold fylkesbibliotek i 2004 fikk Norsk Bibliotekforenings pris «Årets bibliotek»¹³.

For fagfolk på bibliotekområdet er ikke dette noe paradoks. Trass i stadige spådommer om bokas død, samt statistikker som viser en viss nedgang i bokutlånet, er det ingen som helst grunn til å ta lettere på anskaffelse og formidling av *bøker*.

La oss se på noen av de vanligste «truslene» mot den trykte boka:

Den elektroniske boka, eller e-boka, så dagens lys før tusenårsskiftet og ble spådd en lysende framtid, men har praktisk talt ikke rørt seg av flekken siden da.

¹³ <http://www.norskbiotekforening.no/article.php?id=797>

I løpet av prosjektperioden fordelte Østfold fylkesbibliotek det aller meste av samlingene sine til de lokale folkebiblioteka i fylket ut fra prinsippet om nærhet til brukerne. En januardag i 2006 er dette typisk for hva fylkesbiblioteket fortsatt har å låne ut; mikrofilm og bøker om lokal- og slektshistorie. Foto Anders Ericson.

Verdens største kommersielle e-bokdistributør, *NetLibrary*¹⁴ (som for øvrig ble kjøpt opp og redda av det amerikanske bibliotekksortiet OCLC etter dot-com-krisa i 2002) opererer med et totalt tilbud på 95 000 titler, men det er faktisk ikke stort mer enn det antall trykte bøker som gis ut i Tyskland i løpet av ett eneste år¹⁵. Det er bare penumbøker som har fått en viss omsetning i e-bokformat, og de aller fleste av disse kjøpes eller leies av høgskole- og universitetsbibliotek, ikke folkebibliotek.

Den elektroniske vitenskapelige tidsskriftartikkelen har derimot på få år skapt et paradigmeskifte innen forskning og studier

¹⁴ <http://www.netlibrary.com/>

¹⁵ http://www.ipa-ue.org/statistics/annual_book_prod.html

på høyere nivå. Her brukes denne typen materiale jevnlig, og de siste åra i mye større omfang enn trykte artikler og bøker. Likevel varierer dette ganske mye fra fag til fag. I fag der nyheter og store endringer har sterkt fokus, som for eksempel informatikk og medisin, er det lett oppdaterbare elektroniske materialet avgjørende viktig, mens det er noe mindre viktig innen humaniora, for eksempel innen historie. En del akademiske tidsskrift distribueres parallelt i trykt og elektronisk form, men det er nok bare et tidsspørsmål før det store flertallet av papirutgaver går over i historia.

Internett er sjølsagt viktig for å holde seg orientert i hverdagen, men bare de færreste våger i dag

å påstå at Nettet vil overflødiggjøre trykte bøker og bibliotek i overskuelig framtid. Verdensveven er klart den beste og raskeste metoden for å finne aktuell, oppdatert informasjon om alt som er relativt populært eller der det er mulig å selge noe eller misjonere effektivt for noe. Søk i en søkemotor er sjølsagt også den beste metoden for raskt å finne informasjon man fra før av veit ligger der. Men trass i søkemotorer som fanger opp milliarder av nettsider, er det ikke like lett å finne relevant, godt stoff om alle slags emner. Enten er det ikke der, eller det er vanskelig å finne. Fritekstsøk i store tekstmengder er komplisert, og mange undersøkelser bekrefter at mange behersker det svært dårlig. Men uten at de

Biblioteka ved Høgskolen i Østfold abonnerer på ca 1000 trykte tidsskrifter og aviser og på fem ganger så mange elektroniske tidsskrifter. Også deler av dette er tilgjengelig via lånesamarbeidet. Her et utsnitt av tidsskriftreolene på Remmen i Halden. Foto Anders Ericson.

sjøl er bevisste på det, for mange er dessverre fornøyde med å finne «noe». Videre er langt fra alle bevisste på svært mange nettsteders mangel på kvalitetskontroll, særlig sammenliknet med forlagsbransjen som bruker profesjonelle konsulenter på hver eneste bok som gis ut.

En fersk undersøkelse¹⁶ viser at halvparten av danske studenter tyr til søkemotoren Google framfor bibliotekets kataloger og dets bøker og elektroniske ressurser (trass i at danske bibliotek er verdens beste). Det lettvinne og behagelige er i full gang med å fortrenge vitenskapelig grundighet, for verken det man finner på nettet eller i dyre databaser

representerer den fullstendige viten om et emne. Videre øker risikoen for *forsterking* av ideer og fordommer når en student søker på «sine» begrep i en søkemotor, i forhold til når hun blar og leser i varierte fagbøker i et godt utstyrt bibliotek. Såkalt *gruppепolarisering* forekommer også blant forskere, der de finner støtte og backer hverandre opp med utgangspunkt i funn i elektroniske medier. Overblikket blir dårligere, og avvikende ideer og innfallsvinkler blir mindre synlige. Dermed går man glipp av mulige alternative retninger for arbeidet og nødvendige korrekativer.

For brukerne av et lite språk som norsk stiller e-alternativene på mange måter svakere enn for brukerne av engelsk og andre

store språk. De trykte medieformene er dermed tilsvarende viktigere hos oss. På «den norske delen» av Internett er det inntil videre vesentlig mindre stoff av høy kvalitet å finne om mange «smale» emner, sammenliknet med den tilsvarende engelskspråklige delen. Enda større misforhold blir det om man begir seg til e-bøker og e-tidsskrift, der det norskspråklige innholdet er praktisk talt fraværende. Norske forlag og tidsskriftredaksjoner holder seg knapt nok med langsiktige gjetninger på dette området, langt mindre konkrete planer om e-utgivelser.

Men når det er sagt, så bidrar eksistensen av et konsortium som Biblioteket Østfold til økte muligheter for gode fellesavtaler om kjøp/leie av e-bøker. Dette er

¹⁶ Foredrag av cand.philol. Johnny Søraker, NTNU, Trondheim 3.11.05 http://biblioteknett.no/nff/nfftrondheim/seminar_host05/Foredrag/forskningsetikk.ppt

i dag typiske ansvarsområder for regionale bibliotekconsortier i for eksempel USA og Storbritannia. I Norge har staten, ved institusjonen *ABM-utvikling*, gjort en del på tidsskriftområdet.

Bibliotek for brukerne

Enda bedre utnytting av samlingene blir det når neste versjon av *samsøket* til Biblioteket Østfold kommer på plass, slik at både bibliotekarer og lånerne kan studere forekomstene av bøker i alle biblioteka i et og samme søk og skjerm bilde. Og der lånerne sjøl kan velge ved hvilket bibliotek de vil hente boka de bestiller. For bedre brukervennlighet, både på Nettet og i biblioteklokalene, øker bruken av samlingene. Slike forbedringer har man også søkt staten om støtte til i 2006.

Brukervennlighet har dessverre ikke alltid vært i høysetet i bibliotekbransjen. Enkelte beskrivelser og karikaturer i romaner og film har nok vært farlig nær sannheten; der bibliotekaren knuger på bøkene framfor å låne dem ut, eller er mer opptatt av at et punktum er riktig plassert på katalogkortet enn av at de nye bøkene kommer raskt ut på hyllene.

Men nå når netthandel har

blitt dagligdags for mange, har bibliotekarene for lengst skjønt at de ikke kan ha vesentlig dårligere nett-tjenester og brukergrensesnitt enn de kommersielle. Låneren må også kunne tilpasse sin personlige «bibliotekside» – *Mitt bibliotek* – på bibliotekets nettsted, der hun har full oversikt over sitt mellomværende med biblioteket, der hun kan legge opp «favorittene» og ønskene sine, og der hun har adgang både til lokale, regionale og nasjonale bibliotekressurser¹⁷.

Ett delprosjekt i Biblioteket Østfold som har en viss tilknytning til dette, er innføringen av et *felles lånekort*, som gir låneren «sømløs» tilgang til alle bibliotek i fylket, både fysisk og på Nettet. Lånesamarbeidet i Østfold har aktualisert dette, og det var sjølsagt at bibliotek i dette fylket ble piloter i det *nasjonale felles lånekort*-prosjektet. Det sistnevnte er nettopp fullført, og bibliotek over hele landet melder seg nå på.

Som tidligere nevnt bør frigjøring av arbeidskraft fra rutineoppgaver som fjernlån føre til bedre publikumstjenester, ikke minst personlig veiledning og

¹⁷ Lenke til en svært enkel og uferdig demo av «Mitt bibliotek» ved universitetsbiblioteket i Lund: <http://tinyurl.com/gaeyy>

formidling. Her har Biblioteket Østfold allerede tenkt og gjort mye fornuftig og spennende. Blant annet har de fleste biblioteka i fylket løftet seg mange hakk når det gjelder markedsføring og synliggjøring.

De to første åra av prosjektet skreiv bibliotekarer jevnlig artikler og spalter om litteratur og bibliotektilbud til lokalavisene. Det viste seg å bli for krevende å levere gode nok artikler til faste frister, og i stedet satset Biblioteket Østfold i 2005 på *lesekalenderen*, en elegant og godt illustrert trykksak, noe som er fulgt opp i 2006.

Når det gjelder synliggjøring i avisene generelt, har prosjektledelsen registrert en økt satsing i redaksjonene når det gjelder å skrive om bibliotek i kulturnyhetene. *Kulturnett Østfold*¹⁸ (som drives av Østfold fylkesbibliotek) har publisert biblioteknyheter som har vært av interesse for publikum, og flere aviser siterer også fra dette.

Når det gjelder brukervennlighet vil holdningene og erfaringene fra Biblioteket Østfold være verdifulle også for dem som skal utvikle nasjonale løsninger på dette feltet.

¹⁸ <http://ostfold.kulturnett.no>

Biblioteket Østfolds litterære kalendere, med fotografier og lesetips knyttet til månedene og årstidene, blir solgt til bibliotekbrukere og bibliotek også utenfor fylket. Omslagsbildet på den nyeste kalenderen viser den flombelyste Gamlebyen i Fredrikstad. Foto Anders Ericson.

Det sømløse biblioteket

En spesiell «bonus» for deltakerne i Biblioteket Østfold har vært den nære kontakten mellom bibliotek av andre *typer*, ikke bare mellom bibliotek i andre kommuner.

Hovedtypene bibliotek i Norge er fag- og forskningsbibliotek (som stort sett er statlige), folkebibliotek (kommunale), fylkesbibliotek (fylkeskommunale) og skolebibliotek i grunn- og videregående skole (henholdsvis kommunale og fylkeskommunale). Det er ikke noe nytt at bibliotekfolk har kontakt på tvers av disse forvaltningsgrensene, det er derimot svært utbredt. Det skjer på konferanser og landsmøter, og det skjer i fylkeslag av *Norsk Bibliotekfore-*

*ning*¹⁹. Men så omfattende kontakt som i Biblioteket Østfold er sjelden. Her lånes det bøker og sendes kopier mellom alle typer bibliotek, og her jobbes det og utveksles erfaringer på tvers av alle slags grenser, i et stort antall seminarer og utvalg.

Men viktigst er det at *brukerne* kan vandre fritt mellom bibliotek og bibliotektyper – med ett og samme lånekort og med omtrent de samme rettighetene over alt. Få eller ingen har kommet så langt i Norge, men dette vil komme flere steder, og i den forestående oppbyggingsfasen av dette nasjonale «sømløse biblioteket» vil det bli vist til Østfold som et foregangsfylke.

I *Stortingsmelding 22* i 1999,

¹⁹ <http://www.norskbibliotekforening.no>

den såkalte «ABM-meldinga»²⁰, understreket Kulturdepartementet hvor ønskelig det er med både interkommunalt og andre typer samarbeid for å styrke bibliotektilbudet. I denne sammenhengen tok de for første gang i bruk begrepet «det sømløse biblioteket». Det går ut på at bibliotekbrukeren ikke skal «måtta tenkja på kva type bibliotek ein vender seg til når ein treng bibliotektenester.» Brukeren skal i prinsippet kunne få de samme tjenestene ved hvilket bibliotek som helst, uavhengig av type eller størrelse og uavhengig av hvilket bibliotek man «hører til» som høgskolelærer, student eller innbygger i lokalsamfunnet (men med forbehold

²⁰ <http://odin.dep.no/kkd/norsk/publ/stmeld/018005-044002/index-dok000-b-na.html>

Utstillingsteknikk har vært ett av flere emner som Biblioteket Østfold har tilbudt de ansatte kurs i. Her ei bokutstilling i Fredrikstad bibliotek med umiskjennelig preg av jul. Foto Anders Ericson.

om leveringstid på minst et døgn eller to når biblioteket må skaffe materialet ved hjelp av fjernlån). Kulturmeldinga fra 2003, *Kulturpolitikk fram mot 2014*²¹, viderefører også signalene om et sømløst tilbud.

– Vi har fått kolleger!

– Vi har fått kolleger! Slik lød en entusiastisk kommentar fra biblioteksjefen i en av de mindre østfoldkommunene etter at Biblioteket Østfold var kommet i siget. Da var det blant annet etablert arbeidsgrupper der hvert av folkebiblioteka og høyskoleavdelingene var representert i minst én; det var grupper for IKT, kompetanseutvikling, samlingsutvikling og utadrettet

²¹ <http://odin.dep.no/kkd/norsk/publ/stmeld/043001-040005/index-dok000-b-n-a.html>

virksomhet m.m. Seminarer, møter og e-post-lister er andre metoder for kontakt og erfaringsutveksling mellom kollegene.

Østfold er et fylke med korte avstander etter norsk målestokk, men flere av kommunene er typisk norske, nemlig *små*. Trass i omfattende kommunesammenslåinger (også etter norsk målestokk) har fortsatt elleve av de atten østfoldkommunene under 8 000 innbyggere. Det betyr få ansatte og få bibliotekarer på hver arbeidsplass, noen steder bare én. Det skal vanskelig finnes andre yrkesgrupper der så mange er aleine på jobb.

I tre av kommunene i fylket har biblioteksjefen ikke bibliotekarutdanning (noe som egentlig er lovpålagt, men det gis dispensasjoner). Bare fem av de elleve

minste kommunene har en eller flere høyskoleutdanna bibliotekarer i tillegg til biblioteksjefen, og da i deltidsstillinger på 30 til 50 %. Sjøl om formell bibliotekar-kompetanse ikke er noen garanti for et godt bibliotek, er det lett å forstå Biblioteket Østfold når de er opptatt av samarbeid og deling og spredning av nettopp slik kompetanse.

Et par eksempler som viser behovet

Utvikling og vedlikehold av et godt *nettsted* for bibliotekets brukere er et kompetansekrevene og kostbart område. På Østfold fylkesbiblioteks initiativ ble det alt på slutten av 1990-tallet utarbeidet gode maler og plattformer for dette. Her har de derfor et godt utgangspunkt

for neste generasjon av nettsteder, portaler, «Mitt bibliotek» osv. Men å holde seg rimelig godt orientert om nyheter og endringer innen IKT, kommunikasjonsformer og medier er en utfordring i seg sjøl. Ikke minst gjelder det innen «bibliotek- IKT», spesielle programmer og systemer for bibliotekrutiner, for her fins det ingen fagpresse eller nettsted som analyserer og tildeler terningkast. Det samme gjelder juss og avtaler i tilknytning til IKT. Her ligger det store gevinster i å holde seg oppdatert gjennom et fellesskap av typen Biblioteket Østfold. Markedsføring og mediestrategi er et annet krevende område. Prosjektet Biblioteket Østfold har gjort det mulig å hyre de aller beste foreleserne og rådgiverne. Mange bibliotekansatte i Østfold har lært *mye* på dette feltet.

Min konklusjon etter å ha betraktet fagfolka i Biblioteket Østfold på diverse møter og i arbeidssituasjonen er at denne modellen bidrar sterkt til økt motivasjon, arbeidsglede og sikkert også høyere ytelse. Jeg har ikke deltatt i noen av de spesialiserte arbeidsgruppene, men kan lese og lytte meg til hva som har skjedd der av innovasjon på

ulike nivåer og også visjonær tenking og påfølgende handlinger.

Lokalt, regionalt eller nasjonalt?

På bibliotekområdet er *nettverk* og *nettverksbygging* mer enn moteord. Mer eller mindre systematisk samarbeid og ressursdeling har vært på dagsordenen så lenge offentlige bibliotek har eksistert. For ingen bibliotek har kunnet være komplette, og samtidig har likhetstanken stått minst like sterkt her som i skoleverket og helsevesenet. Tjenestene til publikum skulle være like uansatt bosted.

Løsningene for deling av kompetanse og ressurser har variert. Siden før annen verdenskrig ble det etablert enkelte *sentralbibliotek*, som etter hvert på statlig initiativ ble utvidet til et nettverk av *fylkesbibliotek*. Disse har i dag en samlet bemanning på rundt 200 fagfolk med kompetanse på alt fra IKT og fjernlån via markedsføring til formidling for barn og funksjonshemma. Videre har folke-, fylkes- og fagbibliotek samarbeidet i snart 70 år om felles kataloger; først på katalogkort, så på mikrofilmkort og i dag kataloger på Internett. Da Nettet kom tok

det ikke lang tid før felles dugnadstjenester ble etablert, som for eksempel den nettbaserte referansetjenesten *Biblioteksvar.no*²², som et par hundre norske bibliotekar driver på skift.

Men i disse dager kan det synes som om norsk biblioteksamarbeid er havnet i et dødvann. Mye spennende skjer rundt omkring og på ulike nivåer, men det har ikke alltid en felles retning. Og mer alvorlig: De som skulle kunne gi retning, de statlige bibliotekmyndighetene, er mer tilbakeholdne enn noen gang.

Usikkerhetsmomentene er flere

Etter stortingsvalget og Soria Moria-erklæringa må vi regne med at fylkeskommunene og dermed fylkesbiblioteksystemet står foran en radikal omstrukturering, om enn ikke full utradering, alt innen 2010²³. Det blir fem eller sju eller ni regioner til erstatning for fylkeskommunene, men blir det noen regionale bibliotekinstitusjoner eller -organer? Dette hører vi lite om.

Staten, ved Kulturdepartementet og ABM-utvikling, var på begynnelsen av 2000-tallet

²² <http://www.bibliotekvakten.no>

²³ <http://www.dna.no/index.gan?id=4646g&subid=0>

relativt klare på å ville utvikle og understøtte både Internett-baserte interne og publikumsretta fellestjenester for Bibliotek-Norge. To tydelige signaler om dette har vært den rause økonomiske satsinga på Nasjonalbiblioteket og oppstarten av programmet *Norsk Digitalt Bibliotek* (NDB)²⁴ i 2003, på initiativ av ABM-utvikling. NDB skulle bl.a. forsyne oss med en nasjonal Internett-portal med en felles bibliotekatalog for alle norske bibliotek, for øvrig etter dansk mønster²⁵.

Men etter de to statsbudsjettene i 2005 synes NDBs dager å være talte. Trass i omfattende møtevirksomhet, informasjon og lobbyvirksomhet, blant annet av Norsk Bibliotekforening, får prosjektet for fjerde år på rad ingen friske statlige kroner, ut over det ABM-utvikling kan skrape sammen fra egne begrensa midler.

Trass i prestisjetunge statlige programmer som *e-Norge* og *Innbyggerportalen MinSide* osv., synes altså ikke kultur- og bibliotekmyndighetene å være modne for slik nytenking.

Denne situasjonen skriker på

²⁴ <http://www.norskdigitaltbibliotek.no>

²⁵ <http://bibliotek.dk>

Kristin Novang Pedersen, leder av barneavdelinga på Moss bibliotek, avbildet sammen med et skremmende resultat av Biblioteket Østfolds kurs i utstillingsteknikk. Foto Anders Ericson.

alternative løsninger, for eksempel regionale prosjekt av typen Biblioteket Østfold. Fylkesbiblioteksjef *Svein E. Nilsen* har vært

inne på det flere ganger: – Vi kan ikke vente på staten!

Et tidskifte – til hva?

Det som nå er på gang i Østfold og i Oslofjorddistriktet er prisverdig sett fra flere synsvinkler, ikke minst brukernes. Men denne utviklinga kan også ses som en panikkarta fylling av et tomrom når staten nå sakte, men sikkert trekker seg ut. Slike lokalt igangsatte bibliotekkonsortier risikerer også å bli et alibi for de statlige myndighetene og politikerne for nettopp å kunne trekke seg ytterligere ut. Uten at Biblioteket Østfold dermed kan bebreides, kan suksessen deres i verste fall bli et forvarsel om slutten på en nasjonal offentlig bibliotekpolitikk! Det er eventuelt her i Oslofjordregionen vi vil se et slik hamskifte først og tydeligst. Og såpass dramatisk kan dette bli, at jeg mener det forsvarer et lite kapittel i dette essayet om landets første egentlige bibliotekkonsortium.

Et slett ikke usannsynlig *scenario* er at lokalt initierte bibliotekkonsortier som Biblioteket Østfold viser seg å fungere så bra at de kommer til å *erstatte* fylkesbiblioteka og stoppe deres eventuelle påtenkte etterkommere (regionbibliotek?) alt i unnfangelsen:

Østfold er, som nevnt, heldig stilt både med hensyn til befolkningskonsentrasjon og geografi. Enda større blir stordriftsfordelene når lånesamarbeidet i løpet av 2006 knoppskyter i hele Oslofjordområdet, inklusive Grenland og Mjøstraktene (der Oppland allerede har noe liknende på gang), samt de svenske nabofylkene ned til Gøteborg-regionen. Norsk Bibliotek Transport og liknende firmaer får kontrakter i alle de større byene og lærestedene rundt i landet, og bok- og informasjonsflyten går glattere enn noen gang. Men bare der. For små bibliotek og høgskoler i utkantene og nordpå, der trafikken er for liten til at slike ordninger svarer seg, blir taperne. De blir overlatt til Posten også i fortsetninga.

I løpet av 2007 er Østlandet og de øvrige storbyene og dermed nesten halve Norges befolkning dekket av bibliotekkonsortier med avanserte tjenestetilbud, men uten at denne utviklinga direkte kan tillegges noen offentlig, overordna plan. I 2008 lanserer Biblioteksentralen seg som «tjenesteutvikler» og «drifter» av større og mindre bibliotekkonsortier, med bakgrunn i sam-

arbeidet med Oppland fylkesbibliotek som startet høsten 2004²⁶. I 2009 har planleggingen av slike konsortier eller «bibliotekregioner» skutt fart og dekker det meste av landet sør for Helgeland. Ingen har tid til å vente på den statlige regionaliseringskverna, der utfallet i tillegg er så uvisst.

I 2010 oppløses fylkeskommunene og erstattes av sju regioner. Fylkesbiblioteka legges ned. De nye regionene får hvert sitt ABM-kontor, hvert med et par stillinger for bibliotekkonsulenter. Men først og fremst er det de nye hel- eller halvprivatiserte bibliotekkonsortiene som overtar der fylkesbiblioteka slapp (for øvrig har nylig både danske DBC²⁷ og det tyske storkonsernet Bertelsmann²⁸ blitt konkurrenter til Biblioteksentralen som «drifere» av norske bibliotek og konsortier).

Og dermed trekker Staten seg praktisk talt ut av biblioteksektoren, iherdig toende sine hender. Med unntak av driftsansvaret for Nasjonalbiblioteket.

Når dette er sagt: Sjølsagt må også organiseringa av en offent-

²⁶ <http://oppland.biblioteknett.no/artikler/20040401.html>

²⁷ <http://www.dbc.dk>

²⁸ <http://tinyurl.com/kx72r>

lig tjenestesektor påvirkes når teknologi og samfunn endres så mye som biblioteksektoren rundt 2000-tallet. Det er bare helt naturlig at lokale initiativ får et større spillerom når den lokale kompetansen øker så radikalt som i biblioteksektoren. Det er verken mulig eller ønskelig å bevare de gamle strukturene og rutineene når elektronikken viser seg mange ganger mer effektiv og også billigere.

Men frivillige konsortier kan ikke dekke alle behov, særlig ikke der folk bor spredt. Utfordringa blir å finne en modell der en statlig bibliotekpolitikk kan kombineres med lokale og regionale initiativ.

Uansett frivillige konsortier eller sterke offentlige regionbibliotek, vil det trenge offentlige stats- eller regiontilskudd til drift og utvikling. En relativt liten region som Østfold blir ikke «bærekraftig» når man blant annet skal være på høyden på IKT-området. Statsstøtte til den slags vil være svært godt anvendte skatte kroner, noe prosjektet Biblioteket Østfold langt på vei beviser.

Bare begynnelsen

Men uansett graden av politisk

vilje og påvirkning, er bibliotek-konsortiene kommet for å bli, i alle fall så lenge det er knapphet på etterspurt informasjon. Knapphet vil vi i alle fall ha så lenge trykt materiale har noen betydning, og så lenge markedet er den viktigste drivkraften for produksjon og distribusjon av kunnskap. Med andre ord inntil myndighetene innser at samfunnet har alt å vinne på gratis – eller svært billig – deling av kunnskap via elektroniske nettverk. (Men da snakker vi nok om et annet samfunnssystem enn dagens liberalistiske kapitalisme).

Noen ganger er det sunt rett og slett å omorganisere for omorganiseringas skyld. Fylkesbiblioteka har de siste 10–15 åra vist ganske stor evne til fornying, men viktige elementer av fjernlånssystemet som ble etablert fra mellomkrigstida fram til 1970-tallet, hører fortida til.

Vi ser i dag bare *begynnelsen* av effekten av bibliotek-konsortier. For sjøl om fjernlånet blir effektivisert og bøkene flyter raskere enn noen gang, så fins det et stort forbedringspotensiale. Som nevnt blir fjernlån aldri bedre enn nest best. Jo mer elektronisert samfunnet

Utvikling av bibliotek-katalogen i fem stadier, ovenfra og ned:

1. Utsnitt av «Hovedkatalogen» (tilvekstprotokoll) ved Storelvedalens Folkebogsamling, i bruk fra 1909 til 1963
2. Håndskrevet katalogkort, Trondheim folkebibliotek, 1907
3. Maskinskrevet katalogkort, Fredrikstad bibliotek, 1955
4. Trykt katalogkort fra Biblioteksentralen, 1997
5. Katalogpost i Askim bibliotekets webkatalog, 2006

Bakgrunn: Omslaget til «Hovedkatalogen» ved Storelvedalens Folkebogsamling

blir, jo mer vil folk kreve kunnskapen levert *straks*. Denne prosessen merket biblioteka alt da telefaksen gjorde sitt inntog på 1980-tallet.

Også overfor slike utfordringer stiller man sterkere når man er del av et nettverk eller konsortium, ledet av kolleger man stoler på og som er finansiert og drevet av medlemmene, hver av dem offentlige institusjoner med rot i brukernes hverdag og behov.

Men om rikspolitikerne fram mot 2010 likevel bestemmer seg for å etablere sterke offentlige bibliotekenheter i de nye regionene, så vil heller ikke Biblioteket Østfold være bortkasta, men også da en modell for mye av det som skal komme.

FAKTA OM BIBLIOTEKET ØSTFOLD

- 4 prosjektgrupper: 92 møter i løpet av prosjektperioden
- 2 undergrupper: 10 møter
- 3 studiebesøk
- 2 studieturer
- Medgått møtetid totalt i prosjektperiodene: ca 1 årsverk
- Medgått møtetid pr deltaker i prosjektperioden: ca 17 timer
- Antall kurs i prosjektperioden: 36 (derav 1 studiepoengkurs i samarbeid med BI)
- Antall orienteringer om prosjektet: ca 30
- Antall titler fordelt på østfoldbibliotekene: ca 7 000

Biblioteksamarbeidet medfører at man blir mer og mer selvforsynt innen Østfold

	Lån mellom bibliotek i Østfold	Innlån fra bibliotek utenfor Østfold
2003	5946	6138
2004	7523	6802
2005	8655	5355
2003-2005	+46%	-13%

TIDLIGERE UTGIVELSER AV ABM-SKRIFT

- #1 Digitalisering av fotosamlinger
- #2 Reform 94 og museene
- #3 Befolkningens vurdering av folkebibliotekene
- #4 Statistikk for arkiv, bibliotek og museum 2002
- #5 bVei i vellinga. Håndbok i dokumentasjon av museumsgjenstander
- #6 Sømløs biblioteklov for sømløse bibliotek-tjenester
- #7 Museumsarkitektur. En studie av nyere norske museumsbygg
- #8 Sømløs kunnskap. Om bruk av emnekart
- #9 Det handler om læring
- #10 Tegnspråk som offisielt språk
- #11 Statistikk for bibliotek og museum 2003
- #12 Museer og den flerkulturelle virkeligheten
- #13 ABM-institusjonene i Norden.
Kompetanseoppbygging for et multikulturelt normalsamfunn
- #14 Biblioteket. Det normale rommet i fengselet
- #15 Konsolidering av museer – råd og vink
- #16 Kommunesammenslåing og arkivspørsmål
- #17 Norsk-engelsk ordliste med bibliotektermer
- #18 Folkebiblioteket som offentlig møteplass i en digital tid
- #19 Min stemme – vår historie. Dokumentasjon av nyere norsk innvandring
- #20 Bibliotekene i 2020. Rapport fra en scenario-basert strategiprosess
- #21 Nye muligheter i nye landskap.
Arkivorganisering i Nederland og Sverige.
- #22 Bibliotekene og det flerkulturelle Norge
- #23 Statistikk for bibliotek og museum
- #24 Danser med ulver. Bibliotekene, utgiverne og de elektroniske kunnskapsildene
- #25 Arkivene, bibliotekene, museene og de nasjonale minoritetene
- #26 Brudd
- #27 Rom for lek og læring. Bibliotektilbudet til barn og ungdom
- #28 Arkiv, demokrati og rettferd
- #29 ICOMs museumsetiske regelverk
- #30 Bibliotekreform 2014. Del 1 Strategier og tiltak
- #31 Bibliotekreform 2014. Del 2 Norgesbiblioteket – nettverk for kunnskap og kultur
- #32 Kulturarven til alle
Om digitalisering, digital bevaring og digital formidling i abm-sektoren

Skriftserien fås gratis ved henvendelse til ABM-utvikling så langt opplaget rekker. Den er også

tilgjengelig på www.abm-utvikling.no.

ISBN 82-8105-041-1